

ՄԻՈՆ

ԽԱ.

ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԳԼԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԳՈՒԹԵԱՆ
«سيون» مجلة ارمنية شهرية، دينية، ادبية، ثقافية.

"SION" ARMENIAN MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE, PHILOLOGY.

1967

Յուլի-Օգոստոս

Թիւ 7 - 8

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱԳԼԵՄԸ ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՈՐ

Հակառակ խաղաղութեան ֆաղափ իր պիտակին, Երուսա-
ղէմը խռովմներու կեդրոն մը եղած է միշտ: Իր վաղնջականու-
թիւնն ու սրբութիւնը երբէ մեծ եւ յայտնեալ կրօններու միջեւ,
զինքն որքան ցանկալի՝ նոյնքան արկածներով լեցուն ոստանի մը
վերածելը են դարերով: Այս պարագան ուրիշ փաստ՝ իր կարեւո-
րութեան եւ նուիրականութեան, որ մագնիսի մը նման իրեն ֆա-
շած է, անյիշատակ ժամանակներէ ի վեր, բոլոր սիրտերը, վե-
րածելու համար ինքզինքն սրբագան կոուսխնձորի մը:

«Եթէ մոռացայց զեզ, Երուսաղէմ, մոռացի զիս աչ իմ»,
միայն Հրէի սրտէն պոկուող սիրոյ երդում մը եւ ուխտ մը չէ,
նոյնը ըսած ու կրկնած են դարերով նաեւ քրիստոնեան եւ իս-
լամը, երբ հեռուէն ու մօտէն նայած են Աստուծոյ այս ֆաղափին:
Ամբողջ տարուան ընթացքին ընդհանրապէս, իսկ քրիստոնէու-
թեան, իսլամութեան եւ հրէից մեծ տօներուն մասնաւորաբար,
աշխարհի հեռաւոր եւ մօտաւոր մարզերէն՝ մարդերը գունդա-
գունդ դէպի Սուրբ Երկիրը մղող ամենէն տիրական ոգին կրօնա-
կանն է անտարակոյս: Բարեպաշտութեան զգացումն է ականադ-
բիւրը կենդանի այս խանդավառութեան, որով կը համակուին
ամէն սեռէ եւ տարիքէ սիրտերը:

Այս զգացումին շատ մօտիկ կայ նաեւ այժմ, պատմական եւ գիտական շահագրգռութեան ոգին: Շատեր այսօր Ս. Երկիր կուգան ոչ միայն հոգեկան կազդոյր գտնելու, այլ նաեւ մտաւոր լոյս փնտռելու համար հոս: Պաղեստինագիտութիւնը իբրեւ աշխարհագրական, բնապատմական, պատմական եւ հնախօսական ծանօթութիւններու դրութիւնը, Աստուածաշունչի պատմութեան եւ կրօնական հաւատքի եւ բարոյականի համար գերազանցօրէն օգտակար եւ պիտանի ուսում մըն է այլեւս: Հին եւ նոր պեղումները Երուսաղէմի, Նրիֆովի, Սամարիոյ, Գալիլիոյ, եւ Յորդանանի շրջաններուն մէջ, ամէն օր նոր յայտնութիւններու լոյսով կը հաստատեն Ս. Գրքի աւանդութեանց վաւերականութիւնը: Կրօնքն ու գիտութիւնը, այս սրբազան երկրին մէջ մահաւանդ, երբեք հակառակ չեն եղած իրարու: Հաւատքը չի տկարանար բրնա երբ իր առարկան աւելի կը լուսաւորուի:

Համոզուելու համար քէ Ս. Երկիրը եկող ամէն ազգի ուխտաւոր, հաւատքի խորհուրդով եւ գայն լուսաւորող ու ապացուցող պատմախօսութեամբ է համագրաւուած, պէտք է տեսնել զիրենք երբ լուռ ու մտասփնեմ կը մտնեն Ս. Յարութեան համաշխարհային մայր տանարը, կամ երբ կ'իջնեն Գեթսեմանին, Ծրնրնդեան Այրն ի Բեթղեհէմ, երբ սրտաթունդ կը վերելակեն Համբարձման գագաթը, ապա գահավէժ դէպի Յորդանան, խոկալու համար մեղքին եւ հոգեւոր մաքրութեան իմաստին վրայ:

Այս զգացումը աւելի կը լայննայ եւ կը լուսաւորուի հաւատացեալներու հոգիին ու մտքին մէջ, երբ կը տեսնեն հողագերծուած աւերակները Կափառնաուրի, Քորազինի, Բեթսայի-դայի, Սամարիոյ: Անոնց բոլորին մէջ աւելի քան երբեք կը պայծառանայ այն համոզումը քէ իրական Ս. Երկրի մը հոգին վրայ է որ կը կոխեն, եւ քէ առասպելներու հիւսք մը չէ այն Մատեանը, որ այս Սուրբ երկրին աստուածապատում փառքը կը վերբերէ:

Ուրիշ երկիրներ, իւրաքանչիւրը իբրեւ կեդրոն ազգի մը ինքնուրոյն քաղաքակրթութեան եւ մշակոյթին, միակ բան մը կը պատմեն, գիտութեան եւ արուեստի չափն ու սահմանը, որոնք երբ օր մը աւերակոյտի վերածուին, կ'ունենան իրենց նականազրուած իրիկունը: Այսպէս չգար մարդ սրբազան այս հողաշերտին վրայ: Կեանքի խորհուրդը ուրիշ զգացումներով կը խօսի հոս հոգիներուն, կրօնքի բանաստեղծութիւնը քեւ ու քոնիչ կուտայ հոգիներուն, ելլելու համար ցեղերու եւ ժողովուրդներու յատուկ զգացումներէն վեր բարձրութիւններու, ուր աստուածային յայտնութեան լոյսը կը նառագայքէ:

Երբ ժողովուրդներն ու ազգերը իրարու կը խառնուին շահերու կռուադաշտին վրայ, կամ կիրքերու հողմայոյզքին մէջ, ականատես կ'ըլլան իրարու յոռի կողմերուն մանաւանդ, եւ կը խրաչին իրարմէ: Բայց երբ անոնք իրարու կը հանդիպին խաղա-

դուքեան եւ սիրոյ պարունակին մէջ, որ կրօնփին կալուածն է, հոն է որ ամենէն աւելի կը գիտակցին, քէ արեան, լեզուի եւ հայրենիքի տարորոշութեանց ներքեւ, որոնցմով ազգերը կը զանազանուին իրարմէ, կայ ուրիշ բան մը, վեր մասնակի վիճակներէն, որուն մէջ կը մօտենան անոնք իրարու եւ կը միանան տիեզերական եղբայրութեան մը ըմբռնումով, Աստուծոյ հայրութեան մեծ գաղափարին ներքեւ:

Հոգեկան հասունութեան եւ կրօնական ոգիի պակասութեան արդիւնքն է որ քոյլ տուած է դարերով որ ժողովուրդներն ու ազգերը համազգային այս ոստանին նային ազգային ու ցեղային ինքնայատուկ ակնորժակներով, վերածելով խաղաղութեան փառքը խռովի եւ նախնիքի ռազմավայրի մը: Դարեր առաջ Իսրայէլի մեծ մարգարէն կը նախաձայնէր, ակնարկելով երուսաղէմին.

«Ազգերը քու լոյսիդ պիտի գան,

եւ քաղաքիւրները քու արեւիդ ծագումին»:

Հակառակ կրօններու եւ ազգերու մարտնչումներուն եւ ձգտումներուն՝ երուսաղէմը իրենց սեփական տաղաւարը ընելու, Ս. Քաղաքին մէջ դարերով իրենց պաշտամունքի սեղաններն են ունեցեր եւ ունին այսօր, ծանօթ մեծ կրօններու բոլոր հետեւորդները: Զայն իրարու ձեռքէն խլելու մրցակցութիւնը՝ աւելի սրած է կրօնական ակնորժակները եւ իրեն աւելի յարելու վնասականութիւնը: Այս պատկերը պատմականօրէն որքան տըխուր, նոյնքան սրտազրաւ է, որովհետեւ ժողովուրդներու կրօնասիրութեան եւ աստուածպաշտութեան ոգիին անմարելի բոցին գրաւականն է ան, հակառակ շատ անգամ գործադրուած միջոցներու բրտութեան եւ ոնրապարտ բռնկումներու:

*

Միջազգային կրօնական այս ոստանին մէջ, Հայ եկեղեցին ունի իր արժանավայել տեղն ու դիրքը, իբրեւ նուիրապետական կայք եւ ազգային ժառանգութիւն: Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը, այսինքն Ս. Յակոբայ Աթոռը իսկական մեծութիւն մը եւ փառք մըն է, մին Քրիստոնէական եկեղեցւոյ ամենափառաւոր անցեալ ունեցող կայքերէն, հաստատուած այն սրբազան տեղւոյն վրայ՝ ուր մեր Տէրը դրաւ իր արքայական գահը առաջին անգամ: Այդ սուրբ ժառանգութիւնը բարձր եւ պայծառ պահելը, մեր եկեղեցիին ու ազգին նուիրական պարտքն ու իրաւունքն է եղած դարերով: Դարաւոր փոքորիկները չեն կրցած խախտել անոր պատուանդանը, որովհետեւ անիկա սուրբ է եւ յանրժութեան կը նայի:

Ս. Տեղեաց մէջ իր ունեցած դարաւոր իրաւունքներով եւ սեփականութիւններով, անոնց կրօնական ու ազգային արժէքներով, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքական Աթոռը կը գրաւէ տեղ

մը՝ որուն կրօնական տարածքը հոգիներու վրայ վեր կը մնա: Հասկերէ եւ բաղդատութիւններէ: Երուսաղէմի ազգապատկան խոր-բաստեղիները, մասամբ նաեւ ձեռակերտ ու համադրութիւն Հայ արքաներու եւ իշխաններու, բիրեղացումն ու մարմնացումն են մեր ժողովուրդի հուժկու զգայնութեան, անդիմադրելի սլաց-ֆին՝ որով ցեղի մը հոգին այսպէս ինքզինքը կ'առարկայէ միջոցն ի վեր: Հրաշքի համագոր է այն իրողութիւնը, որ իր նակատագրին դէմ ամէն օր մահառող մեր ժողովուրդը կրցած է ունենալ եւ պահել հոս, վշտին սրբութիւնը եւ յոյսին գորութիւնը խորհրդանշող այս երկրին մէջ, իր դերն ու դիրքը, հաւասար գիծի մը վրայ աշխարհի ամենէն հզօր եւ յառաջադէմ ազգերու կարգին: Իրապէս տիտանեան կամփով եւ հոգիով զրահուած մարդեր պէտք է եղած ըլլան մեր երանելի նախնիները, որոնք իրենց համեստ ուժերով տեսական արժէքներ տուած են մեր եկեղեցիին ու ազգին, օժտելով գմեզ անօտարանալի ժառանգութեամբ մը՝ որ մինչեւ այսօր մեր միակ գանձն է, անցեալ նաւաբեկումներէ մնացած:

Հակառակ այս սրտագրաւ իրողութեան, դժխեմ եղած է միշտ մեր նակատագիրը. պատմութեան իւրաքանչիւր ճախորդ վայրկեանին մենք տուած ենք մեր տուրքը: Աստուծոյ հովանաւոր Աջը սակայն, միշտ անպակաս եղած է մեր վրայէն, եւ մեր գոյութեան ուղղուած հարուածները վրիպած են իրենց կործանարար նպատակէն: Ժողովուրդները իրենց գոյութեան բախտորոշ պահերուն է որ ի յայտ կը բերեն իրենց հոգեկան ինքնութիւնը, իրենց ցեղային նկարագիրը բացատրող ուժերու արժէքը: Մեր ցեղային նկարագրին ամենէն կարկառուն գիծն է եղած գոհողութեան ոգին: Յանախ մեզի պակասած է իմաստութիւնը, արտաքին իրողութիւնները կշռելու խելքը, բայց երբեք՝ գոհողութիւնը:

Այս անգամուան փոփոխութիւնը Երուսաղէմի մէջն ու շուրջը, արդիւնք՝ Իսրայէլի եւ Արաբներու ընդհարումին, բարեբախտաբար տնտեսական աղէտի մը կերպարանքով չներկայացաւ Ս. Աթոռոյ եւ Ս. Երկրի մէջ գտնուող Հայ ժողովուրդին: Չգրկուեցանք մենք մեր կալուածական եկամուտներէն, ինչպէս պատահեցաւ ան շուրջ քսան տարիներ առաջ: Վանճաքնակ եւ Երուսաղէմահաստատ Հայ ժողովուրդը չկորսնցուց իր տունն ու գոյքը: Միւս կողմէ սակայն, պատերազմի հետեւանքով ստեղծուած տնտեսական տագնապն ու անգործութիւնը գրկած է բոլոր աշխատող ձեռքերը քան մը կարենալ ընելու կարելիութենէն: Այս մտահոգիչ կացութիւնը տակաւ աղէտի մը հաւասար հանգամանքով կը ներկայանայ, շուարումի մատնելով Ս. Աթոռը եւ Երուսաղէմաքանակ մեր ժողովուրդը:

Այս անգամ Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը հանգանակիչ նուիրակներ չորկեց, եւ օգնութեան կոչեր չուղղեց Սփիւռքի մեր ժողովուրդին, սակայն այն քանի մը պատուարժան հասցէներուն՝ որոնց ուղեցիկն ուղղել մեր խնդրանքը, այն մեծ ապահովու-

քեամբ քէ անոնք ետ պիտի չդարձնէին մեր իրենց կարկառուած ձեռքը, բացի ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻԼՊԷՆԿԵԱՆ ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐ-ԿՈՒԹԵՆԷՆ, բոլորէն ալ գրեթէ մերժուեցանք: Մեր ԽՆԴՐԱՆՔԻՆ ԶՈՒԶԵՅ ՊԱՏԱՍԽԱՆԵԼ ՆՈՅՆՊԷՍ Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԻՆԸ, ՈՐՈՒՆ ԴԵՐՆ ՈՒ ԳՈՐԾՈՒՆԵՌԻԹԵԱՆ ԿԵՐՊԵՐԸ ՓՈԽՈՒԱԾ ԿԸ ԹՈՒԻՆ ԸԼԼԱԼ:

Քանի մը ամիսներ առաջ, երուսաղէմի Գանձատունէն անհետացած ձեռագիրներու առիթով, չմնաց եկեղեցական մը, ազգային ջոջ մը, մամուլի ներկայացուցիչ մը, կուսակցական պատգամախօս մը, որ յուզումով եւ ընդվզումով կուրծք չծածէր, ու բարբառալիք չբողոքէր ազգային ու եկեղեցական այդ գանձերուն իրենց տեղէն շարժուելուն պատճառաւ, մեղադրելով ու ամբաստանելով երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքն ու Միաբանութիւնը՝ այս սրբապիղծ արարքին եւ իրենց պարտականութեան զանցառումին համար: Շատերը անոնցմէ, իրենց ազգային զայրոյթը յայտնելէ յետոյ մեր անցեալի այդ սրբազան աւանդներուն պատահած ողբերգութեան առիթով, չէին յամենար յայտարարելու քէ երուսաղէմի մշակութային արժէքներն ու ժառանգութիւնը ազգին կը պատկանին եւ քէ պէտք էր գանոնք յանձնել խրամատ ձեռքերու, որպէսզի անոնք կարենային պահուիլ իբրեւ բիք ական եւ գանձ անկողոյստելի:

Պատուական մեր վայրահաչները, որոնք միայն խօսիլ գիտեն երբ հարցերը ազգային եւ եկեղեցական բնոյթ ունին, եւ բամբասել՝ երբ խնդիրը երուսաղէմի վանքին կը վերաբերի, ինչո՞ւ չեն հետաքրքրուիր լորձնաշուրթն իրենց գոված եւ ավստսացած այդ ազգային ժառանգութեամբ, երբ այսօր ամբողջ Հաստատութեան գոյութիւնը խնդրոյ առարկայ է: Ո՞ւր են այդ խնամոտ ու մաքուր ձեռքերը, որոնք քանի մը ամիսներ առաջ գուրգուրանով կ'ուզէին երկարիլ Սրբոց Յակոբեանց ազգապատկան գանձերուն, գանոնք փրկելու խոր գիտակցութենէն դողահար:

Ուրիշ ազգերու մէջ քաղաքի տարրը առհասարակ անտարբեր է մտքի եւ հոգիի արժէքներու նկատմամբ, փշտացի մըն է, փրանսական բացատրութեամբ: Մեր մէջ՝ ոխերիմ քշնամին անոր: Ահա քէ ինչո՞ւ մեր իմացական ըսուած ընտրանին, խմբագիրը, բժիշկը, վարժապետը, հոգաբարձուն, պետական պաշտօնեան եւ այս օրերուս նաեւ դրամատէրը, իրապէս այնքան քիչ կարեւորութիւն ուզեն տալ ոչմարիտ իմացականութեան եւ անոր արգասիքը եղող արժէքներուն: Իրենց յարուցած ազմուկն ու նախանձաւորութիւնը, շատ յաճախ փոքի եւ պոչի ցաւերու, անհանդուրժողութեան, նախանձի եւ չամոքուած ոխերու արդիւնքն է: Արդիւնք մը՝ որ երբեք պիտի չհարստացնէ զիրենք:

Տակաւին այս դժբախտ մարդերու հոգիին մէջ, իբրեւ միակ հարստութիւն, կը կենայ արքայական պատմութեանով, քա-

գով ու գաւազանով զգեստաւորուած *զրպարտութիւնը*: Անոնցմէ ոչ ոք պիտի կրնայ հրաժարիլ հէֆիաթի մը գեղեցկութեամբ եկող այս հիւրը մեծաբելէն, այնքան անդիմադրելի է անոր հեղինակութիւնը մեր քաղքենի եւ հասարակ ժողովուրդին վրայ: Ըսէ՛ք ամենէն անհեթեթ սուտը, եւ անիկա պիտի անցնի բոլորէն, առանց տրամաբանութեան եւ խելի հակազդեցութեան: Երբեմն նանրամտութիւնը, հաշիւը, ատելութիւնը աւելի դիւրութեամբ կը փոխադրեն զայն զանգուածներու հոգիէն ներս: Եղբրականը հոն է, որ վարակիչ է այս խանդավառ աշխատանքը, եւ կրկնուելով՝ կ'անցնի նոյնիսկ աւելի անդին քան շշմարտութիւնը: Զըրպարտութիւններ կան որոնք հերքուելով աւելի վաւերական կը դառնան: Զրպարտութիւնը որքան հեռանայ իր մեկնումի կէտէն, այսինքն որքան ուրիշ առուներէ ջուրեր իյնան մայր մղումին մէջ, այնքան հոսանքը կը հաստանայ, այնքան աւելի համոզիչ, անդիմադրելի կը դառնայ:

Ամէն մարդ տկար է անոր առջեւ: Ամրապէս կազմակերպուած ազգերու պետական մեքենան իսկ հաշուի կ'առնէ անոր հաւանական խուժումները: Մեր մէջ ան կը յոխորտայ մանաւանդ հանրային հաստատութիւններու, գործիչներու, մտաւորականներու, կղերականներու գլխուն: Կը բաւէ փսփսուի մը, ամենէն ամուր բռնուած եկեղեցական մը տապալելու համար: Կը բաւէ քուղթի սիւնակ մը, հանրային կեանքի մէջ վաստակաւոր մը կործանելու համար: Զրպարտութիւնը յաճախ գէնք մըն է տկարին ձեռքը, սակայն շատ յաճախ պատրաստ վնիռ մը գորաւորներու համար, որ իրենց կը խնայէ ժամանակն ու յոգնութիւնը՝ ճշմարտութիւնը հետապնդելու:

Աւելին չենք ուզեր ըսել, հեռուները չերթալու համար: Պարտականութիւն նկատեցինք անգամ մը եւս յիշել այս բոլորը, կրկնելով Աւետարանի երբեք չհինցող պատգամը, թէ ոչինչ անփոխարէն եւ անվարձ կը մնայ այս աշխարհի մէջ, գաւաթ մը պաղ ջուրն անգամ իր վարձքը ունի:

Տիրոջ Աջը միշտ անպակաս ըլլայ այս սրբազան Հաստատութենէն: Մարդոց չտուածը Աստուծմէ քող գայ:

Ե.